

Du-los). Γενική, κοσμική, Νόησις, υπερβατική Διάνοια, ἠθικὴ Τάξις τοῦ κόσμου, Ordo ordinans, ὑπερπροσωπικὸν Ἄσυνείδητον», εἶναι ἀποκατάστασις τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ»⁹². Τὴν κριτικὴν αὐτὴν ἐπικυροῦν οἱ κρινόμενοι: «Προσωποποιούμεν ὅ,τι εἶναι ἀπρόσωπον— Οὐρχόν, Φύσιν Μοῖραν—ἀλλ' ὁ προσωπικός Θεὸς εἶναι μόνον μία <σιλουέττα> Θεοῦ. Μόνον εἰς σχετικὸς Θεός»⁹³. Βλέπει τις, ὅτι ἐνταῦθα νοοῦμεν μόνον πράξεις, δεδομένα, μίαν διαρκῆ βόην, οὐδὲν εἶναι, οὐδεμίαν παγίαν ὑπαρξίν, μίαν δημιουργίαν, διατήρησιν, κυβέρνησιν, κατ' οὐδένα τρόπον ἓνα δημιουργόν, συντηρητήν, κυβερνήτην»⁹⁴. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἀπολύτως ἀπρόσωπον ὄν»⁹⁵.

εἶναι τὸ βαβελικὸν πεπρωμένον τῆς σκέψεως ν' ἀντιφάσκη, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐπιχειρεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς ὑφείλει νὰ εἶναι πρόσωπον, διότι τοῦτο εἶναι θρησκευτικὴ ἀπαίτησις. Ὁ Θεὸς ὑφείλει νὰ μὴ σχετίζεται πρὸς κοσμικοὺς ὄρους, διότι τοῦτο εἶναι ἀξίωσις τοῦ λόγου. Ἡ ἀντίφασσις εἶναι τὸ ἐνδύμα τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς σκέψεως. Ὅπωςδὲποτε ἡ θεολογικὴ φιλοσοφία ὀρίζει τὴν διαφοράν τῆς προσωπικότητος ἐννοίαν τοῦ π ρ ο σ ῶ π ο υ ὡς ἐξῆς: «Πρόσωπον εἶναι ἀτομικὴ ὑπόστασις διανοητικῆς φύσεως»⁹⁶. Πρόσωπον εἶναι ἡ δυνάμει τοῦ πνεύματος αὐτοτιθεμένη εἰς τὰς πράξεις τῆς καὶ αὐτομορφουμένη ὑπαρξίς»⁹⁷. Πρόσωπον εἶναι ἡ συγκεκριμένη, κατ' ἐξοχὴν ὄντικὴ ἐνότης πράξεων διαφόρου οὐσίας»⁹⁸ α: ἀφετηρία ἐνθόμων διανοητικῶν πράξεων»⁹⁸ β. Πρόσωπον εἶναι τὸ ὑποκείμενον, ἐφ' ὅσον μετὰ τῶν ὑπερβατικῶν τοῦ πράξεων, ἤτοι εἰς τὴν συμπεριφορὰν του, εἶναι φορεὺς ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ ἀπαξιῶν»⁹⁹. Πλὴν τῆς στατικότητος τοῦ ἀρχαιοτέρου τῶν ἀνωτέρω ὀρισμῶν, τοῦ ὑποκείμενου πρότυπον εἶναι ὁ ἀριστοτέλειος Θεὸς <νόησις νοήσεως>, τοὺς ἄλλους ὀρισμοὺς χαρακτηρίζει ὁ δυναμισμός. Ἡ ἀτομικότης ἐκείνη, ἡ ὁποία εἶναι πρόσωπον, συνίσταται εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν πράξεων, διὰ τῶν ὁποίων αὐτομορφοῦται. Ἡ δραστηκὴ ἐνότης ἀτομικῶν δυνατοτήτων, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὰς ἀξίας καὶ τείνουσα πρὸς αὐτοπραγμάτωσιν, εἶναι ἡ οὐσία τοῦ προσώπου. Συμφώνως πρὸς τὴν γενικὴν ἀνωτέρω ἀντίληψιν, πρόσωπον εἶναι ἡ ἐν σχέσει πρὸς δεδομένας ἀξίας μετουσίωσις τῆς δυναμικότητος εἰς ἐνεργητικότητα, πρὸς αὐτομόρφωσιν τῆς ἐνσυνειδήτου ἀτομικότητος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μονιμότητα τοῦ ὄντικοῦ ἀτόμου, τὸ πρόσωπον χαρακτηρίζει ἡ ἐξέλιξις, ἡ μεταβολὴ καὶ ὁ ἀγὼν τῆς αὐτοδημιουργίας. Πρόσωπον εἶναι ἐνσυνείδητον γίνεσθαι, ἤτοι ἡ «ζωτικὴ-δυναμικὴ ὑπόστασις»¹⁰⁰ ἐκείνη, ἡ ὁποία, ὡς «ὄν ἐπιτελεστικὸν πράξεων»¹⁰¹ α, ὑπάρχει «μόνον εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν πράξεών της»,¹⁰¹ β, ἐγκλείουσα οὐσιωδῶς εἰς ἑαυτὴν τὸ φαινόμενον τῆς δυναμικότητος»¹⁰² α καὶ ἡ ὁποία τείνει «πρὸς αὐτομόρφωσιν συνεχῶς ἐξ ἀρχῆς»¹⁰² β, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὀρισμέναν ἀξίαν, «εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ πραγμάτωσιν τῶν ὁποίων προσωποποιεῖται ἐντὸς τῆς ἀτομικότητός της»¹⁰³ καὶ ἐνῶ «εἰς πᾶν τῶν βιωμάτων της μεταβάλλεται»¹⁰⁴ α, διατηρεῖ τὴν ἐνότητά της «εἰς τὴν ποιητικὴν κατεύθυνσιν τῆς καθαρᾶς αὐτῆς μεταβολῆς»¹⁰⁴ β.

Π ρ ο σ ῶ π ι κ ὴ τ η ς ἐξ ἄλλου θεωρεῖται τὸ ἰδεῶδες τοῦ προσώπου. Ἡ φύσις τοῦ προσώπου εἶναι ὄντολογικὴ, τῆς προσωπικότητος ἀξιολογικὴ. Τὸ πρόσωπον ὑπάρχει, ἡ προσωπικότης ἀποκτάται. Προσωπικότης εἶναι ἡ τάσις τοῦ προσώπου πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ δυνάμει ἐντὸς τοῦ ὑπάρχοντος τύπου. Τὴν προσωπικότητα χαρακτηρίζει ὡς ἀξιολογικὸν πλήρωμα τοῦ προσώπου, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ἀνθρωπολογίαν, καὶ ἡ φιλοσοφικὴ θεολογία: «Ἡ προσωπικότης εὐρίσκειται δυνάμει εἰς τὴν ἀτομικότητα»¹⁰⁵, ὡς «ἡ ἐνεργητικὴ πραγμάτωσις τοῦ προσώπου δι' ἑαυτοῦ»¹⁰⁶. Τὸ πρόσωπον, ὡς προϋπόθεσις διὰ τὴν προσωπικότητα, «εἶναι ἡ προσωπικότης», ὡς ἐπιστέγασμα τοῦ προσώπου, «γίγνεται»¹⁰⁷. Ἡ προσωπικότης εἶναι ἡ ἐντελέχεια τοῦ προσώπου, διὰ τοῦτο «πρόσωπον ἄνευ προσωπικότητος εἶναι ἀδιανόητον», διότι «τὸ εἶναι τοῦ προσώπου» ἐγκείται ἀκριβῶς εἰς γένεσιν προσωπικότητος»¹⁰⁸ α. Τὸ πρόσωπον, ὡς «ὄντολογικὸν περιεχόμενον» καὶ ἡ προσωπικότης, ὡς «ἀξιολογικὸν

περιεχόμενον» ¹⁰⁸ β τοῦ ἀνθρώπου, ἀλληλοπροϋποτίθενται. Ἡ προσωπικότης, ὡς πλήρωμα τοῦ προσώπου, ἐκφράζει τὸν «κατ' ἀναφορὰν πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν» ¹⁰⁹ ὑπερβατισμὸν του, διὰ τοῦ ὁποῖου «ὑπερβάλλεται τὸ ἀπλοῦν ἀντίτυπον τοῦ εἴδους» ¹¹⁰.

Ἐὰν πρόσωπον καὶ προσωπικότης ἀποτελοῦν ἑκφρασίαν τῆς τάσεως τῆς πεπερασμένης συνειδήσεως πρὸς αὐτοτελείωσιν, εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὁ Θεὸς προσωπικός; Κατηγορηματικῶς ἀρνητικὴν ἀπάντησιν δίδει ἡ νεωτέρα Φιλοσοφία τοῦ Θεοῦ, θεωροῦσα τόσον τὴν ὄντολογικὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου ὡς ἀπαράδεκτον διὰ τὸν Θεόν, ὅσον καὶ τὴν δυναμικὴν ιδιότητα τῆς προσωπικότητος ὡς αἰδιότητιαν τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὡς πεπερασμένου» ¹¹¹. Ἡ ἀντίληψις, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ «ἄπειρον Πρόσωπον ἀπολύτως» ¹¹², θεωρεῖται *contradictio in adjecto*. «Προσωπικότης καὶ Ἀπόλυτον εἶναι ὄροι ἀποκλείοντες ἀλλήλους, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ὁ εἷς, οὐχὶ ἀμφοτέρω, ταυτοχρόνως, δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ Πνεῦμα» ¹¹³. Ἀπόλυτος προσωπικότης εἶναι μόνον ἓν, δι' ἀποσπάσεως ἐκ τῶν ὄρων τῆς ὑπάρξεώς του, ὡς ἀπόλυτον παρασταθὲν πεπερασμένον πνεῦμα ¹¹⁴. Ἡ ἀντίληψις τοῦ Θεοῦ ὡς προσωπικότητος ἀναιρεῖ τὴν ἔννοιάν του ὡς ἀπολύτου καὶ τὸν ὑποβιβάζει εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πεπερασμένου ¹¹⁵. Ἀπόλυτον καὶ προσωπικότης ἀποκλείονται ¹¹⁶. Νὰ σκεπτώμεθα τὸν Θεόν ὡς προσωπικότητα σημαίνει νὰ τὸν καταβιβάζωμεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην περιοχὴν. Προσωπικότης εἶναι ἡ ὑψίστη μορφή τῆς πραγματικότητος», ἀλλ' αὕτη δὲν παύει νὰ εἶναι «κοσμικὸν εἶναι», ἡ δὲ θεώρησις τῆς ὡς Θεοῦ κατηγορήματος «δὲν εἶναι θεμελιωδῶς ἀληθεστέρα οἰασθήποτε ἄλλης μεταβιβάσεως κοσμικοῦ εἶναι εἰς τὸν Θεόν» ¹¹⁷. Ἡ κατ' ἀναλογίαν ἀπόδοσις τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικότητος εἰς τὸν Θεόν ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ σκέψις «δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποσπασθῇ ἐκ τοῦ πεπερασμένου» ¹¹⁸, ἔστω καὶ ἂν ἐπεκτείνῃ ταύτην *via eminentiae in infinitum*. Τὸ περιεχόμενον τοῦ ὄρου προσωπικότης εἶναι γνωστὸν μόνον ἐκ τοῦ παραστατικοῦ κύκλου τοῦ ἀνθρώπου καὶ μόνον περὶ αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν ¹¹⁹. Ὁ Θεὸς ἀπέχει τόσον τοῦ νὰ εἶναι ὑψίστη τάξις τοῦ προσώπου, ὥστε θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ εἶναι ἡ κατωτάτη τάξις του, ἓν ἀπόλυτον *minimum* εἰς προσωπικότητα, τρόπον τινὰ ὁ *status evanescens* = 0 τῆς προσωπικότητος ἀπολύτως. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τὸ ὑψιστον καὶ ἀπόλυτον, ἀλλ' ἡ ἀρνητικὴ ὀρθοθετικὴ ἔννοια τῆς προσωπικότητος ἀπολύτως» ¹²⁰. Εἰς τὰ ἀνωτέρω πορίσματα ἡ ὑπέρμαχος τῆς προσωπικότητος τοῦ Θεοῦ Θεολογία ἀπαντᾷ: «Δὲν εἶναι ἡ ιδιότης τῆς προσωπικότητος εἰς τὸν Θεόν ἀνθρωπομορφισμός, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ ιδιότης τοῦ προσώπου εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι θεομορφισμός. Μόνος ὁ Θεὸς εἶναι ἀληθὲς πρόσωπον, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁμοιωματικῶς πρόσωπον. Ὁ Θεὸς εἶναι καθαρὰ προσωπικότης, οὐχὶ ὁ ἄνθρωπος» ¹²¹. Ἡ προσωπικότης εἶναι τι «ὑπερφυσικόν» ¹²², ἐνῶ ἡ θεογονικὴ Φιλοσοφία τῶν νεωτέρων χρόνων προϋποθέτει, ὅτι «ὑπέρχει εἰς τὸν Θεόν προσωπικότης», διὰ νὰ συμπεράνῃ «κατ' ἀκολουθίαν», ὅτι «εἰς αὐτὸν ὑπέρχει μία προοδευτικὴ κίνησις» ¹²³.

Ἐκτὸς τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ Θεοῦ θεωριῶν, μία τρίτη θεολογικὴ τάξις προσπαθεῖ ν' ἀντιληφθῇ τὸν Θεόν ὡς «πλέον ἢ πρόσωπον» ¹²⁴. Ἐπὶ αἰῶνας ἔβλεπον οἱ ἄνθρωποι κάτω, διὰ νὰ εὔρουν τὸν Θεόν μεταξὺ τῶν ζώων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν φυσικῶν πραγμάτων. Ἐλικῶς ἔμαθον νὰ κυττάζουσαν ὀριζοντίως εἰς προσωπικότητας. Μίαν ἡμέραν πιθανῶς θὰ μάθουν νὰ κυττάζουσαν πρὸς τὰ ἄνω, διὰ νὰ ἴδουν τὸν Θεόν ὡς μίαν κορυφήν, ἡ ὁποία φθάνει πολὺ ὑψηλότερον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς προσωπικότητος ¹²⁵. Ἡ ὑψίστη πραγματικότης πρέπει νὰ εἶναι ὑπερ-προσωπικὴ ¹²⁶. Τὸ πρόσωπον εἰς τὸν Θεόν δύναται νὰ εἶναι μόνον ἓν τι ἀπολύτως προϋποθέτον τὴν προσωπικότητα, ἀλλὰ τοῦτο ὑπερβαῖνον βεβαίως εἰς τὴν ὑπερ-προσωπικότητα ¹²⁷. Ὁ Θεὸς εἶναι ὑπερ-κοινότης ὡς ὑπερ-προσωπικότης. Εἶναι τὸ ἀδιανόητον ἐπέκεινθ ἀμφοτέρων» ¹²⁸.

Ἡ θεώρησις τοῦ Θεοῦ ὡς <ὑπερπροσωπικότητος> δεικνύει τὴν ἀγωνίαν τῆς σκέψεως νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἀπαίτησιν ζῶντος προσωπικοῦ Θεοῦ καὶ συγχρόνως νὰ ἄρῃ τὴν σχετικότητα τῆς προσωπικότητος καὶ νὰ θεωρήσῃ τὸν Θεόν ἄσχετον

πρὸς οἰονδήποτε ὄρον τοῦ κόσμου, συμφώνως πρὸς τὴν περὶ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ ἀξίωσιν τοῦ λόγου. Ἡ σκέψις ἐνὸς <ὑπερπροσωπικοῦ> Θεοῦ εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀντιφατική. Εἰς τὴν ὀρθοσκευτικὴν συνείδησιν ὁ Θεὸς εἶναι προσωπικός. Ὁ Θεὸς τῆς Πίστεως εἶναι ὁ μέγας καὶ ἀνεξερευνήτως εἰς τὰς βουλὰς τοῦ πατρὸς καὶ λυτρωτῆς. Ὁ Θεὸς τῆς Μεταφυσικῆς εἶναι ὁ ὑπερβατικὸς κοσμικὸς λόγος, ἐν ἐπέκεινα - αἴτιον τοῦ συμβατικοῦ κόσμου. Ἡ ἐννοια τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς προσωπικότητος τὴν σύμφυτον πρὸς τὴν λογικὴν τῆς φύσιν ἀντίφασιν. Ἡ σκέψις εἶναι ἠχηχασμένη, νὰ θεωρήσῃ τὸν Θεὸν προσωπικὸν καὶ ἀπρόσωπον ταυτοχρόνως. Ἡ ἀντίληψις, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει ὡς πρόσωπον, ἀποκλείει πᾶσαν ἀνθρωπόμορφον παράστασιν¹²⁹, εἶναι ἐνεῦ περιεχομένου συνδυασμὸς τῆς Καταφατικῆς καὶ τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας. Θεὸς ἐντὸς τῶν ὁρίων μιᾶς ἀνθρωπίνης ιδιότητος καὶ συγχρόνως ἔρσις τοῦ συνόλου τῶν ἀνθρωπίνων ιδιοτήτων, εἶναι μία pugna verborum. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὔτε πρόσωπον οὔτε μὴ-πρόσωπον, ἀλλ' ἡ ὑπερβατικότης ἀμφοτέρων. Ἐν τούτοις, ὁ Θεὸς, ὡς Θεὸς καὶ οὐχὶ ὡς μεταφυσικὸς ὄρος, εἶναι νοητὸς μόνον ὡς πρόσωπον. Ἡ προσωποποίηση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πύλη εἰσόδου τοῦ πεπερασμένου πνεύματος εἰς τὸν ναὸν τῆς πίστεως. Ὁ ὑπερβατικὸς Θεὸς ὑπερβάλλει τὴν συμβατικότητα τοῦ προσώπου, ἀλλὰ μόνον ὡς ὑποκειμενὸν εἶναι προσιτὸς εἰς τὸν υποκειμενικὸν κόσμον. Μόνον κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν σχέσιν μᾶς ὁ Θεὸς εἶναι πρόσωπον. Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ὡς πρόσωπον, διὰ νὰ προσχρησθῇ πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῆς ὀρθοσκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς δημιουργὸς τοῦ προσώπου καὶ τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικότητος, δὲν περιορίζεται εἰς ὅ,τι ἐδημιούργησε. Τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἐμφανίζεται ὡς φίλος, συνομιλητῆς, σύμβουλος, κριτῆς καὶ σοιτῆρ, εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς θεότητός του ἐν τὸς τοῦ προσωπικοῦ πνεύματος, διότι τοῦτο μόνον πρὸς ἓν πρόσωπον δύναται ν' ἀναπτύξῃ ὀρθοσκευτικὴν σχέσιν. Ἡ εἰσὸδος τοῦ Θεοῦ ὡς προσώπου εἰς τὴν συνείδησιν δὲν σημερινεῖ, ὡς ἡ πίστις τῆς ὑπὲρ τῆς προσωπικότητος τοῦ Θεοῦ τεταγμένης Θεολογίας συνεπάγεται, περιορισμὸν τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς κοσμικῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου. Ἐὰν ὁ Θεὸς ὡς μὴ-πρόσωπον παύῃ νὰ εἶναι Θεός, τοῦτο δηλοῖ τὴν ἀδυναμίαν τῆς πλασματικῆς σκέψεως νὰ συλλάβῃ τὴν ὑπερβατικότητά του, διότι ἡ δυνατότης τῆς φθάνει μέχρι τῆς προσιθίσεως ἐνὸς Μυστηρίου, ἀλλ' οἱ λογικοὶ προβολεῖς τῆς δὲν δύνανται νὰ διασχίσουν τὴν κοσμικὴν τῶν ἀτμόσφαιραν. Ὅ,τι εἶναι ὁ Θεὸς ἐκτὸς τῆς προσωπικῆς του ἀποκαλύψεως, τοῦτο αἶρει τὴν ἐννοίαν του ὡς Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀναιρεῖ τὴν ὑπερβατικότητά του καθ' αὐτήν. Ὅθεν, «ὁ Θεὸς δὲν εἶναι Αὐτό, ἀλλὰ Σὺ, τὸ ὅποῖον μᾶς προσφωνεῖ»^{130 α}, ἀλλ' ἡ ἀκολουθία: «ὁ ὄρος πρόσωπον» εἶναι «διὰ τὸν Θεὸν ὁ μοναδικὸς σύμφωνος τῆς πραγματικότητος»^{130 β}, ἀπολυτοποιεῖ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τὸ περιεχόμενον τῆς σκέψεως. Ἡ <πραγματικότης> ἐν σχέσει πρὸς τὸν Θεὸν δὲν εἶναι ἀνθρωπίνη δικαιοδοσία. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ συνδεθῇ οὐχὶ πρὸς «τὸ Ἀπόλυτον, τὸ ὅποῖον πρὸς οὐδὲν σχετίζεται»¹³¹, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ὡς τὸ Σὺ κατ' ἐξοχὴν, τὸ ὅποῖον ὡς πρωταρχικὸν Ἐγὼ τὸν καλεῖ εἰς ἄμεσον σχέσιν, διότι τότε μόνον εἶναι προσιτὸς ὁ Θεὸς ἐντὸς τῆς περατῆς σκέψεώς του, ὀφείλει ἕμως νὰ μὴ φαντάζεται, ὅτι διὰ τῶν ἐννοιῶν τοῦ προσώπου καὶ τῆς προσωπικότητος ἠχημαλώθησε τὴν ὑπερβατικὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς <ἐνώπιος ἐνωπίω> ἀπευθύνεται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεόν, παύει νὰ <θεολογῇ>. Συνομιλία πρὸς τὸν Θεὸν σημαίνει πίστιν. Ἡ Θεολογία, ἡ ὁποία, ὡς *fides quaerens intellectum*, ἐρωτοτροπεῖ καὶ πρὸς τὸ δόγμα καὶ πρὸς τὸν λόγον, σχετικοποιεῖ καὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν κρίσιν. Ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία εἶναι ἡ «ἐπιστήμη τοῦ Θεοῦ»¹³², ἡ νόμιμος κριτικὴ ἔρευνα τῆς θείας οὐσίας, ὑπῆρξεν ὁ νοσογόνος βράκιλλος

τῆς θρησκευτικότητος ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον. Ἡ ἐπιστημονικοποίηση τῆς Θεολογίας κατέταξε τὸν Θεὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν πρὸς ἔρευναν ἀντικειμένων. Ἡ Σχολαστικὴ ἀντίληψις, ὅτι ἡ Θεολογία, ὡς «θεωρητικὴ Ἐπιστήμη»¹³², δύναται νὰ προσπορίσῃ «ἐπιστημονικὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ»¹³⁴, ἢ ὅτι δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, «ὡς ὀμιλεῖ τις περὶ ἐνὸς συναδέλφου, τοῦ ὁποίου τὰς σκέψεις πλήρως ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐξετάζει»¹³⁵, ὑπῆρξε τὸ «πρῶτον ψεῦδος» τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖός ἐπίστευσεν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἱστοριογράφος τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν συγκατάθεσιν καὶ τὴν εὐλογίαν του. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψις τοῦ Θεοῦ, ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε ἰσχυόντων εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Μεταφυσικὴν, ὠδήγησεν εἰς τόσας περὶ Θεοῦ θεωρίας, ὅσας καὶ τὰ κοσμοθεωρητικὰ συστήματα, κατὰ τὰ πορίσματα τῶν ὁποίων ἐπεχείρησε τὴν ἐρμηνείαν τῶν ὑπερβατικῶν δεδομένων τῆς Ἀποκαλύψεως¹³⁶. Ἡ διάσπασις τῆς χριστιανικῆς σκέψεως, αἱ αἵρέσεις καὶ οἱ ἀμοιβαῖοι ἀφορισμοί, δὲν ἠπέλησαν μόνον τὴν θρησκείαν «εἰς τὸ κεντρικὸν νεῦρον τῆς ζωῆς τῆς»¹³⁷, ἀλλὰ κατέστησαν τὴν χριστιανικὴν Θεολογίαν πεδῖον λογοτεχνικῆς καὶ ἐνίοτε αἰτίαν ἐνόπλου διαμάχης, οὐσιαστικῶς Θεολογίαν ἄνευ Θεοῦ καὶ θρησκευτικότητος. Ἡ *summa theologia* ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς *summa irreligio*. Αἱ κατὰ καιροὺς καὶ πρόσωπα ποικίλλουσαι παραστάσεις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς ἐξέφρασαν τὴν περὶ ἑαυτοῦ μεταβαλλομένην παράστασιν τοῦ Ἐγὼ *sub specie revelationis*. Ἡ Θεολογία ὡς «ἐγωλογία», «στρεφομένη περὶ τὸν ἄνθρωπον, ὅπως τὸ ἄνθος πρὸς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου»¹³⁸, ἢ ἀνθρωπολογία ὡς «ἀρχὴ τῆς θεολογίας»¹³⁹ καὶ ὁ Θεὸς ὡς «τὸ βαθύτατον περιεχόμενον τῆς λέξεως Ἐγὼ»¹⁴⁰, ὑπῆρξαν ἀποτέλεσμα καὶ κριτικὴ τῆς αὐθυποβολῆς, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἐπίστευσεν, ὅτι ἡ παράστασις τοῦ Λόγου εἶναι ἔργον τῆς λογικῆς. Ἡ διανοητικὴ *theologia perennis* ὑπῆρξεν ὁ Προκρούστης τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ κόσμου. Τὸ *ens ab alio* ὑπῆρξεν ἡ κλίνη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὤφειλε τὸ *ens a se* νὰ προσαρμοσθῇ ἐκὸν ἢ διὰ τῆς βίας. Ξένη πρὸς τὴν ὑπερβατικότητα τῆς πίστεως, ἐπιχειροῦσα νὰ ἐξισώσῃ τὸν κόσμον καὶ τὴν ἄρσιν του, ἡ Σχολαστικὴ θεολογοῦσα φιλολογία δὲν ἀντιπροσωπεύει οὔτε τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν, οὔτε τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ *theologia rationalis* εἶναι ἡ ἀρνητικότης καὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ λόγου.

Ἡ ἄσχετος πρὸς τὴν πίστιν «πρῶτη φιλοσοφία», ἡ Μεταφυσικὴ, συνεδέθη ἀνέκαθεν πρὸς τὸ Θεόν, ὥστε ἡ ἱστορία τῆς εἶναι ἡ ἐκθεσις τῶν περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεων, τὰς ὁποίας ἐσχημάτισεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς σκέψεώς του. Ὁ Θεός, ὡς τὸ Πρῶτον τῆς πραγματικότητος κατ' ἐξοχήν, ὑπῆρξε τὸ κεντρικὸν θέμα τῆς μεταφυσικῆς σκέψεως καθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν τῆς ζωῆν. Εἴτε ὡς πλατωνικὸς «ἔρως», εἴτε ὡς σπινοζικὸς «*apetitus*», εἴτε ὡς κουζανικὸς «*amor intellectualis*», ὁ λόγος ἀνεζήτησεν ἐξ ἀρχῆς τὴν Πρωταρχίαν του. Ἡ Μεταφυσικὴ ὑπῆρξε «Πρωτολογία» ἀπὸ τῆς ἐμφανισεώς τῆς

μέχρι σήμερα. "Ό,τι διακρίνει τὰ μεταφυσικά συστήματα ἐνὸς Ἡρακλείτου καὶ ἐνὸς Ἀριστοτέλους, ἐνὸς Ἀύγουστίνου καὶ ἐνὸς Hegel, ἐνὸς H. Schwarz καὶ ἐνὸς K. Barth, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν, εἶναι ἡ διαφορετικὴ ἀντίληψις των περὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ Πρωταρχικοῦ διὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ νόημα τοῦ εἶναι. Εἴτε ὡς <ἀγαθοφάνεια> εἰς τὸν Πλάτωνα, εἴτε ὡς <ἐνοφάνεια> εἰς τὸν Πλωτῖνον, εἴτε ὡς <θεοφάνεια> εἰς τὸν Eriugena, εἴτε ὡς <ὄντοφάνεια> εἰς τὸν Heidegger, ὁ εἷς Θεὸς ἐμφανίζεται ὑπὸ διάφορον ἔνδυμα ¹⁴¹. "Ότε ἡ Φιλοσοφία ὑπῆρξε καὶ θὰ παραμείνη «μία σύνδεσις πρὸς τὸν Ἔνα, διὰ τῆς ἐρευνητικῆς σκέψεως τοῦ ὑπάρχοντος ἀνθρώπου» ¹⁴², εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ προοπτικὴ τοῦ μέλλοντος. Ἡ σκέψις θὰ ζητῇ τὴν προϋπόθεσιν τῆς, ἐφ' ὅσον ζῆ ὡς σκέψις, ἐν <διατί> ἐντὸς τοῦ <τί>. Ἡ ἐρώτησις περὶ Θεοῦ θὰ παραμείνη ἀκοίμητος, ἐφ' ὅσον ἡ ὑπαρξις θὰ προσπαθῇ ν' ἀντιληφθῇ τὴν κρυπτογραφικὴν γλῶσσαν τῆς φύσεώς τῆς καὶ τοῦ Θεοῦ. Ὁ λόγος θὰ ἐρωτᾷ διὰ τὴν πηγὴν καὶ τὴν ἐκβολὴν του, τὸ μυστήριον τοῦ a quo καὶ τοῦ ad quem, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ὡς λόγος, μία ἀστραπὴ ἐντὸς τοῦ χάους τοῦ χρόνου.

Ἐφ' ὅσον ὁ λόγος θ' ἀναζητῇ τὸν Λόγον, θὰ μείνη φιλόσοφος. Ἐφ' ὅσον ὁ λόγος θὰ διδάσκη τὴν ἱστορίαν τοῦ Λόγου, θὰ εἶναι φιλόλογος. Ἡ Θεολογία τοῦ λόγου εἶναι ἡ αὐτοβιογραφία του sub specie dei. Ἡ μοῖρα τοῦ λόγου ὡς θεοσόφου εἶναι ἡ <φιλολογία>. Ἡ Μεταφυσικὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Kant ἔπαυσε οὐσιαστικῶς νὰ ἰσχύη ὡς ἀποκρυπτογραφικὸς κῶδιξ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν ἰδέαν τῆς σχετικότητος ὅμως ἡ Μεταφυσικὴ δὲν ἐσυνήθισεν ἀκόμη. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ παρελθόντος, ὁ τίτλος τῆς <πρώτης φιλοσοφίας> καὶ ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐπὶ τοῦ ὑψίστου ὄντος αἰχμαλωτίζουν μέχρι σήμερα τὴν σκέψιν. Ἄλλ' ὅσον συντομώτερον προσαρμοσθῇ ἡ Μεταφυσικὴ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς πλασματικότητός τῆς, τόσον ταχύτερον θ' ἀπαλλαγῇ τῆς αὐταπάτης. Ἡ Μεταφυσικὴ ὑπῆρξε μέχρι σήμερα ὄντολογικὴ. Ὁμιλήσῃ περὶ τῆς Ὑπερβατικότητος ὡς πραγματικότητος. Παρέστησε «τὸ ὄν εἰς τὸ εἶναι του» καὶ ἐσκέφθη «τὸ εἶναι τοῦ ὄντος» ¹⁴³. Ἡ πρώτη φιλοσοφία ὑπῆρξεν ὄντολογία ¹⁴⁴, «διδασκαλία τοῦ ὑφισταμένου, τοῦ εἶναι ὡς ὄντος» ¹⁴⁵. Ἐνώπιον τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ ἡ μεταφυσικὴ σκέψις διηγήθη «τί εἶναι τὸ ὄν, φέρουσα τὴν ὄντότητα τοῦ ὄντος εἰς τὴν ἐννοίαν» ¹⁴⁶. Σήμερα ἡ Μεταφυσικὴ «δὲν εἶναι πλέον δυνατὴ κατὰ τὸ εἶδος τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως» ¹⁴⁷, σκοπὸς τῆς δὲν εἶναι ἡ περιγραφή οὔτε τοῦ λόγου τοῦ ὄντος οὔτε τοῦ ὄντος καθ' αὐτό, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν λόγον του. Ἀντικείμενον τῆς Μεταφυσικῆς δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ ἐρώτησις περὶ Θεοῦ. Ἡ Μεταφυσικὴ δὲν εἶναι περιγραφικὴ ἐπιστήμη, εἶναι φιλοσοφία, ἐν <θαυμάζειν> καὶ <ἐρωτᾶν> ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν ὄντων. Ἡ ἀντίληψις τοῦ προβλήματος τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ ἡ ἀνατομία τῆς Θείας οὐσίας, εἶναι ἡ ἀποστολὴ τῆς Μεταφυσικῆς. Ἡ Μεταφυσικὴ

δέν είναι «ή Ἐπιστήμη τῆς ἀπολύτου πραγματικότητος»¹⁴⁸, ἀλλά «παριστᾷ τὴν θεωρητικὴν προσπάθειαν τῆς συλλήψεως τοῦ Ἀπολύτου»¹⁴⁹, ἐκφράζει τὴν διαλεκτικὴν τοῦ ἐρωτηματικοῦ <Ἵπερβατικότης> ἐντὸς τοῦ λόγου. Θέμα τῆς δέν είναι ἐν δεδομένον ἢ γεγονός, ἀλλ' ἐν πρόβλημα, τὸ μέγιστον πρόβλημα, λογικὴ λύσις τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ παράστασις του καὶ ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὴν σημασίαν του, ὡς προπαρασκευὴ μιᾶς δυνατότητος λύσεως ἐκ τοῦ μετὰ τὴν φύσιν πρὸς τὴν Μεταφυσικὴν.

Μεταφυσικὴ εἶναι ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ ἐντὸς τοῦ χρόνου ἡ μεταφυσικότης. Μεταφυσικὴ εἶναι ὁ βλαστὸς εἰς τὸ ἐλεύθερον ἔδαφος καὶ κλίμα τοῦ χρόνου, μεταφυσικότης εἶναι τὸ φυτόν εἰς τὸ κλειστὸν φυτώριον τοῦ πνεύματος. Μεταφυσικότης εἶναι τὸ σπέρμα τῆς ἐρωτήσεως τοῦ πνεύματος διὰ τὸν λόγον καὶ τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεώς του. Διὰ τοῦτο ὁ <θρυμματιστής> τῆς Μεταφυσικῆς, ὁ Kant, δέν σνέτριψε τὴν μεταφυσικότητα τοῦ πνεύματος, ἐφ' ὅσον τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἐρώτησις τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἀρχῆς του, ἀλλὰ τὴν ἱστορικὴν ἐμφάνισιν τῆς μεταφυσικότητος. Ἡ κριτικὴ τοῦ λόγου τοῦ Kant καὶ ἡ ὄντολογικὴ κριτικὴ τοῦ Heidegger σήμερον ἀναιροῦν τὴν Μεταφυσικὴν ὡς σύστημα, τὸ χρονικὸν ἔνδυμα τῆς μεταφυσικότητος. Ἡ Μεταφυσικὴ, ὡς ἡ βασικὴ ἐκφρασις τοῦ ὑπερβατισμοῦ τοῦ πνεύματος, «ὡς ἡ καθαρὰ δυναμικότης τῆς σκέψεως»¹⁵⁰, εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος παραμένει τὸ <σοφὸν ζῶον>, τὸ «animal rationale», θλ εἶναι τὸ «animal metaphysicum»¹⁵¹. Ἡ μεταφυσικὴ συνείδησις δέν χρειάζεται νὰ ἐορτάσῃ «ἀνάστασιν»¹⁵², διότι ἡ κριτικὴ καταδίκη τῆς ὑπὸ τῶν Kant καὶ Heidegger εἶναι ἡ αὐτοκριτικὴ τῆς. Ἡ ἄρσις τῆς ὡς ἐπιστημονικοῦ συστήματος, εἶναι ἡ κατάφασίς τῆς ὡς πυρῆνος τοῦ πνεύματος. Ἡ μεταφυσικότης οὔτε ἀπέθανεν οὔτε κατήντησε σήμερον «περιγραφὴ τῆς χωροχρονικῆς συναφείας»¹⁵³. Ὅσοι ἐορτάζουν τὸν θάνατον τῆς Μεταφυσικῆς, ἐορτάζουν τὰ γενέθλια τῆς μεταφυσικότητος. Ὅφείλου ὅμως νὰ ἐννοήσουν, ὅτι «ἡ ἀπορριψίς πάσης Μεταφυσικῆς εἶναι εὐκολωτέρα τῆς διαπραγματεύσεως τῆς ἀπορριπτικῆς κρίσεως»¹⁵⁴, ὅτι ἡ ἄρνησις δέν ἰσοδυναμεῖ οὔτε πρὸς θεμελίωσιν τῆς ἀρνήσεως, οὔτε πρὸς ἐκμηδένισιν τοῦ πρὸς ἄρνησιν. Οἱ ἐορτάζοντες τὴν δύσιν τῆς Μεταφυσικῆς δέν ἐορτάζουν τὸν ἀφανισμόν τῆς, ἀλλὰ τὴν ἐξαφάνισιν μιᾶς ἡμέρας, ὡς ἄγγελον τῆς ἐπομένης ἀνατολῆς. Ἡ μεταφυσικότης ζῆ, ὅταν ἀκριβῶς ἀποθνήσκῃ, ὅταν ἀναιρῆ τὴν αὐτάρκειαν καὶ ἀναζητῆ ἐξ ἀρχῆς τὴν Ἀρχήν. Πυρὴν τῆς μεταφυσικότητος εἶναι τὸ «ἀπαράδεκτον»¹⁵⁵, ἡ αὐτανάίρεσις, ἡ αὐθυπέρβασις. Ἡ Μεταφυσικὴ τῶν Μονάδων τοῦ Leibniz ἢ τοῦ Λόγου τοῦ Kant ἢ τῆς Θελήσεως τοῦ Schopenhauer ἢ τῆς Ζωτικῆς Φορᾶς τοῦ Bergson ἢ τοῦ εἶναι τοῦ Heidegger, εἶναι τὰ κύματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος, ὡς <ὄν μεταφυσικόν>, ὠφεῖλει ν' ἀπωθήσῃ, διὰ νὰ κρατηθῆ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πνεύματος καὶ νὰ προσεγγίσῃ τὴν *terra incognitam*. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ μεταφυσικότης ὡς τάσις ἀναιρέσεως τῆς

Μεταφυσικῆς. «Ἡ μεταφυσικὴ Ἐπιστήμη εἶναι ἐν ἱστορικῶς περιορισμένον φαινόμενον, ἢ μεταφυσικὴ συνείδησις τοῦ προσώπου εἶναι αἰωνία¹⁵⁶; εἶναι ἢ ὑπαρξίς καθ' ἑαυτήν»¹⁵⁷. Ἡ μεταφυσικότης ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη «διάστασιν»¹⁵⁸ τοῦ πνεύματος, εἶναι ἢ διεύθυνσις ἀπὸ τοῦ ἐνθάδε πρὸς τὸ ἐπέκεινα, ὁ λόγος καὶ ἡ οὐσία τοῦ ὑπερβατισμοῦ.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ μεταφυσικὸς ὁμῶς λόγος ὀφείλει ν' ἀντιληφθῆ, ὅτι ὁ καρπὸς τοῦ <δένδρου τῆς γνώσεως> τὸν ὠδήγησε πρὸ τοῦ ἀγνώστου. Καρπὸς τῆς γνώσεως δὲν ὑπῆρξεν ἢ παρηγωνία, ἀλλ' ἢ προϋπόθεσις τῆς γνώσεως τοῦ ἀγνώστου ὡς ἀγνώστου. Ἡ γνώσις εἶναι γινῶσις, ἀκριβῶς ἐπειδὴ προϋποθέτει τὸ ἀγνώστον. Ἐὰν «τὸ ἔν λέγεται πολλαχῶς»^{159α}, αὐτὸ σημαίνει ὅτι κατ' οὐσίαν τὸ <ἔν> λέγεται οὐδ α μ ῶ ς, διότι δὲν εἶναι ἔν, ἀλλὰ «χωριστόν»^{159β}, ὁ ἐπέκεινα λόγος τοῦ ἔντος. Ὁ λόγος, δι' «ἅπερ φύσεως ὑπερῆρται»,^{160α} δὲν δύναται νὰ λογοδοτήσῃ, διότι ὁ ἴδιος εἶναι φυσικὸς καὶ ὁ λόγος του, κατὰ φυσικὸν λόγον, <φυσικὸς> λόγος. Ἡ <φυσικότης> τοῦ λόγου εἶναι ἢ προϋπόθεσις τῆς μεταφυσικότητός του. Φυσικότης εἶναι τὸ δεδομένον, Μετα-φυσικότης τὸ ζητούμενον. Ἡ Μετα-φυσικότης καθ' ἑαυτήν εἶναι ἢ ἄρσις τοῦ φυσικοῦ λόγου. Ἡ μεταφυσικότης, ὡς πνευματικὴ τάσις, εἶναι ἢ βεβαίωσις τῆς φύσεως τοῦ λόγου. Ὁ λόγος εἶναι ἐκείνη ἢ φύσις, ἢ ὑποία θέλει νὰ ἐγγίσῃ τὰ μετὰ τὴν φύσιν. Ὁ μεταφυσικὸς λόγος θέλει νὰ ὑπερνικήσῃ τὸν φυσικὸν λόγον, ἀλλ' ὡς φυσικὸς λόγος νὰ ἐλέγξῃ τὴν ἄρσιν του. Ἡ πολικότης μεταξὺ τοῦ Μεταφυσικοῦ εἰς τὴν ἀλήθειάν του καὶ τῆς μεταφυσικότητος ἐντὸς τοῦ λόγου εἶναι ἢ ρίζα τῆς πνευματικῆς ἀντινομίας καὶ συγχρόνως ἢ πηγὴ τοῦ πνευματικοῦ ὑπερβατισμοῦ. Ὁ μεταφυσικὸς φυσικὸς λόγος ὀφείλει ἐν τούτοις νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν φύσιν του καὶ ν' ἀντιληφθῆ, ὅτι δὲν εἶναι <πολίτης δύο κόσμων>, ἀλλ' ἐκπρόσωπος ἑνὸς κόσμου μεταβατικοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι οὔτε αὐτὸς οὔτε ὁ <ἄλλος> κόσμος, ἀλλ' ὁ κρίκος των. Ὁ λόγος εἶναι ξένος καὶ πρὸς τὸ ἐνθάδε καὶ πρὸς τὸ ἐπέκεινα, εἶναι ὁμῶς ὁ σύνδεσμος τοῦ ἐνθάδε καὶ τοῦ ἐπέκεινα. Ὁ λόγος εἶναι ἢ πορεία ἐκ τοῦ χρόνου πρὸς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ χρόνου, ἢ μετάβασις ἐκ τοῦ ἐνταῦθα πρὸς τὴν ὑπερβατικότητα, οὔτε ἐνταῦθα οὔτε ὑπερβατικότης ὁ ἴδιος. Οὐχὶ ὁ λόγος, ἢ πρὸς ἄρσιν τῆς φύσεως τείνουσα φύσις, ἀλλ' ὁ ὑπὲρ τὴν φύσιν λόγος τῆς φύσεως ἔχει δικαίωμα λόγου περὶ τοῦ Ἵπερφυσικοῦ. Περὶ Θεοῦ δύναται νὰ ὁμιλήσῃ μόνον ὁ Θεός. Ὁ λόγος δὲν δύναται οὔτε νὰ κατανοήσῃ οὔτε ν' ἀπορρίψῃ ὅσα «ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον εἰσίν»^{160β}, δύναται ὁμῶς νὰ σκέπτεται, ἐφ' ὅσον ἐνταῦθα ὑπάρχουν πραγματικότης καὶ ὀφειλή, φαινόμενα καὶ ἀξίαι καὶ συγχρόνως «νὰ διακρίνῃ τὸ διανοητὸν καὶ διὰ τούτου τὸ ἀδιανόητον»¹⁶¹, νὰ κατανοήσῃ τὴν φύσιν τῆς φύσεως καὶ οὕτω τὴν <φύσιν> τοῦ Ἵπερφυσικοῦ, ἐν σχέσει πρὸς τὴν φύσιν του ὡς λόγου. Ἡ διάκρισις καὶ κατανόησις αὐτῆ θὰ εἶναι ἢ εἰσαγωγή τοῦ λόγου εἰς τὴν λογικὴν του.

Ἡ προκατάληψις ἐξ ἄλλου τοῦ λόγου, κατὰ τὴν ῥωμαντικὴν ἐποχὴν τῆς δυσαρεσκείας του πρὸς ἑαυτόν, ὅτι δύναται ὡς <αἴσθημα> νὰ ἐννοήσῃ τὸν Θεόν,

είναι ἡ ἐπιδεικτικὴ αὐτοβεβαίωσις τοῦ ὡς ἀντιλόγου. Οὔτε τὸ «αἰσθημα τοῦ Ἐπολύτου»¹⁶², οὔτε τὸ «αἰσθημα τῆς κατανύξεως» παρέχουν «θετικὴν γνῶσιν»¹⁶³ τοῦ Θεοῦ: «Ἡ καρδία», ἡ ὁποία «αἰσθάνεται τὸν Θεόν»¹⁶⁴, εἶναι ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον ἀναμοχλεύει ἡ παροῦσα ἀπουσία τῆς Ἵπερβατικότητος, ἡ ὁποία δὲν ἐρμηνεύεται οὔτε λογικῶς οὔτε ἀλόγως. *Oculo cordis deus incomprehensibilis*. Τὴν αὐτοσυνείδητον ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου συγκλονίζει ἡ πραγματικότης τοῦ Θεοῦ, εἴτε πιστεύεται, εἴτε περιγράφεται, εἴτε διασύρεται, ἀλλὰ τὴν «πραγματικότητα» αὐτὴν οὔτε ὁ λόγος, ὡς *res cogitans*, οὔτε ἡ *logique du coeur* δύνανται νὰ ἐρμηνεύσουν. Ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἐγκείται ἡ ὑπερβατικότης τοῦ Θεοῦ: Εἰς τὴν ἀναμόχλευσιν τῆς ὑπάρξεως καὶ παραλλήλως εἰς τὴν ἀπουσίαν τῆς, εἰς τὴν ἄμεσον ἐγγύτητα καὶ συγχρόνως εἰς τὴν μεγίστην ἀπόστασιν, εἰς τὴν ὑπερλογικὴν συναίρεσιν τοῦ ἐνταῦθα καὶ τοῦ ἐπέκεινα, τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ἀπολύτως ἔτερου. Αὐτὴν τὴν «ἐσωτερικὴν ὑπερβατικότητα (intra-transcendance) τοῦ Θεοῦ»¹⁶⁵, τὴν «τάσιν μεταξὺ ἐγκοσμίου καὶ ὑπερκοσμίου (Inner und Überweltlichkeit)»¹⁶⁶, τὴν «διάστασιν ἀφάτου ἐγγύτητος καὶ ἀφάτου ἀποστάσεως», τὸ «ἄπειρον φῶς, τὸ ὁποῖον ἀπομακρύνεται ὅσον πλησιάζομεν»¹⁶⁷, τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἵπερβατικοῦ ὡς «μηδενός, ἐφ' ὅσον πᾶν, ὅ,τι εἶναι δι' ἡμᾶς, εὐρίσκεται εἰς τὴν μορφήν τῆς ὑπάρξεως» καὶ ταυτοχρόνως ὡς «παντός, ἐφ' ὅσον ὅ,τι εἶναι δι' ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπαρξιν κατ' ἐξοχὴν εἶναι ὑπάρχει μόνον κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν Ἵπερβατικότητα»¹⁶⁸, τὴν ἐντὸς του καὶ συγχρόνως ὑπὲρ τὰς κατηγορίας του συνυφὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ *aliud valde* τοῦ κόσμου, ὀφείλει νὰ συνειδητοποιήσῃ ὁ λόγος καὶ ν' ἀντιληφθῇ, ὅτι ἐτάχθη νὰ γίνῃ ὁ ἀνιχνευτὴς καὶ ὁ ἄξιος τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς ὑπάρξεως. Ὁ λόγος εἶναι ὁ «διώκτης» τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ ἐντὸς τοῦ κόσμου, ἀκούων εἰς πᾶν βῆμα του τὴν ἀποτροπὴν:

«Γίπτε με.. ποσὶν ταχέεσι διώκεις,
αὐτὸς θνητὸς ἐὼν θεὸν ἄμβροτον; οὐ δέ νύ πῶ με
ἔγνωσ, ὡς θεὸς εἰμί, σὺ δ' ἀσπερχές μενεαίνεις»¹⁶⁹,

καὶ ὁμῶς ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ὁ ἀγὼν αὐτὸς δὲν εἶναι μάταιος, διότι εἶναι ἡ πραγματώσις τοῦ ὑπερβατισμοῦ του. Σκοπὸς τῆς «διώξεως» τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἡ σύλληψις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ προσέγγισις εἰς τὸν Θεὸν καὶ προσέγγισις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀύξανομένη ἀπόστασις ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δρόμος σημαίνει τὴν προετοιμασίαν τοῦ λόγου. Ὁ λόγος «διώκει εἰ καὶ καταλάβει» καὶ συγχρόνως κατανοεῖ, ὅτι ἡ ἀπόστασις τοῦ Θεοῦ μεγαλώνει ὅσον ἡ ταχύτης του αὐξάνεται, ἀλλ' ἡ μεγεθυνομένη αὐτὴ ἀπόστασις σημαίνει τὴν ἐτοιμασίαν του νὰ δεχθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀσυλλήπτου τὸν Ἄσυλληπτον, διότι «πολὺ ἠγάπησε». Ἡ ἀγωνιστικὴ αὐτὴ ἀγάπη τοῦ λόγου ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα του, τὴν προάγγελον τῆς εὐρέσεως τοῦ Ἀνεξιχνιάστου. «Ἐὰν μὴ ἔλπηται, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσει, ἀνεξερεύνητον ἐὼν καὶ ἄπορον»¹⁷⁰. Ὁ στρατευόμενος λόγος, ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνεται ὡς ὑψίστην ἀποστολήν του τὴν «γνώ-

σιν τοῦ Θεοῦ»¹⁷¹ καὶ τὴν «τοῦ Θεοῦ θεραπείαν¹⁷² — ἄμεινον γὰρ οὐδὲν τοῦ ζητεῖν τὸν ἀληθεῖ Θεόν»¹⁷³ καὶ συγχρόνως, ὅτι θεᾶται «ἐν κλίματι»¹⁷⁴, κατανοεῖ εἰς τὴν διαλεκτικὴν ἄγνοιάν του, τὴν ἀργοναυτικὴν ζήτησιν καὶ τὴν ἀκρίβητον ἐρώτησίν του, τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ του, ὡς προσπάθειαν «δημιουργίας τοῦ χώρου»¹⁷⁵ καὶ τῆς δυνατότητος εἰσόδου Ἐκείνου, τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ὁποῖου καταξιώνει ὁ ἄγων του. «Ἡ οὐσία τοῦ λόγου» δὲν «εἶναι ἢ πίστις»¹⁷⁶, ἀλλ' ὁ λόγος: ἡ ἐρώτησις — ὁ λόγος δὲν «ζῆ ἐξ ἰδίας πίστεως»¹⁷⁷, ἀλλ' ἐκ τῆς λογικότητός του, ὁ λόγος εἶναι δικαιολογία καὶ οὐχὶ παραδοχὴ. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος εἶναι κἀδόκιμος περὶ τὴν πίστιν, ὡς ἀναζητητῆς ὅμως τοῦ Θεοῦ, ὁ λόγος εἶναι τὰ π ρ ο λ ε γ ὄ μ ε ν α τῆς πίστεως. Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι οὔτε *apocilla* οὔτε *regina theologiae*, δύναται ὅμως νὰ γίνῃ *praeambula fidei*.

Ὁ πυρὴν τῆς Φιλοσοφίας εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τῆς λύσεως, τὴν ὁποῖαν δίδει τὸ πνεῦμα εἰς τὸ κεντρικόν του πρόβλημα, ἐξαρτᾶται ἡ ὅλη στάσις του ἀπέναντι τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀξιών. Διὰ τοῦτο μία Φιλοσοφία, ἡ ὁποία δὲν ἀπῆντησεν ἀκόμη εἰς τὴν ἐρώτησιν περὶ Θεοῦ, παραμένει εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, προπαρασκευὴ τῆς σκέψεως πρὸς σκέψιν. «Ὁ ὕψιστος σκοπός, πρὸς τὸν ὁποῖον τείνει πᾶσα Φιλοσοφία, εἶναι καὶ θὰ παραμείνῃ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ»¹⁷⁸ καὶ ἡ ἰδέα αὕτη, ἀντιφατικὴ καὶ ἀνεπίτευκτος, οὐσιαστικῶς ἄνευ περιεχομένου, εἰς ἐρωτηματικὸς τίτλος διὰ τὸ ὕψιστον τοῦ πνεύματος, εἶναι ὁ ἀποκλειστικὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τῆς φύσεως, ἡ πορεία τοῦ χρόνου πρὸς ὑπάντησιν τοῦ Αἰωνίου.

Ἡ τάσις καὶ οὐχὶ τὸ ἐπίτευγμα, ἡ προέλασις καὶ οὐχὶ ἡ κατοχὴ, συνιστοῦν, ἐκτὸς τῆς ἰδιοτυπίας τοῦ θεμελιώδους προβλήματος τοῦ πνεύματος, αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ φιλοσοφεῖν. Φιλοσοφία δὲν εἶναι μία συσσώρευσις γνώσεως, ἀλλὰ μία πρόοδος ἀγῶνος. Ἡ οὐσία τῆς δὲν ἐγκεῖται εἰς τὴν κτῆσιν, ἀλλ' εἰς τὴν πρόσκτησιν. Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις δὲν ἀρχίζει οὔτε τελειώνει μὲ τὴν ἄρσιν, ἀλλὰ μὲ τὴν συνείδησιν τῆς ἀγνοίας. Οὐχὶ ἡ γνῶσις, ἡ ἀμφιβολία τῆς γνώσεως διὰ τὴν γνῶσιν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς Φιλοσοφίας. Φιλοσοφία εἶναι ἡ ὑπέρβασις τῆς ἐκάστοτε ἀγνοίας πρὸς μίαν βαθυτέραν ἄγνοιαν.

Ἡ Φιλοσοφία ἀρχίζει, ὅταν τὸ σύνηθες καταστῆ ἑκτακτον. Φιλοσοφεῖν σημαίνει *erectoris ingenii* ἔρευναν τοῦ ἐκτάκτου, ἀναζήτησιν τοῦ εἶναι ὑπὸ τοῦ λόγου. «Φιλοσοφεῖν εἶναι ἀσυνήθους ἐρώτησις περὶ τοῦ Ἄ-συνήθους»¹⁷⁹, ἡ μετουσίωσις τοῦ αὐτονοήτου εἰς αὐτονόησιν. Ἡ σκέψις διὰ τῆς Φιλοσοφίας δὲν ἐγκαταλείπει τὴν τάσιν τῆς πρὸς τὸ ἀπόλυτον—ἡ σκέψις ζῆ μόνον ὡς ἔκφρασις ἢ ἀξίωσις τοῦ ἀπολύτου: ὡς ἀπόλυτος πίστις ἢ ὡς ἀπόλυτος ἀπαίτησις—ἀπλῶς ἀντιλαμβάνεται βαθύτερον τὴν σημασίαν τοῦ ἀπολύτου καὶ δὲν θεωρεῖ πλέον ἑαυτὴν ὡς ἐκπρόσωπόν του, ἀλλ' ὡς αὐστηρὰν καὶ ὑπεύθυνον ζήτησιν του. Ὡς τάσις τοῦ ἀσυνήθους πρὸς τὸ Ἄσυνήθες, ἡ Φιλοσοφία εἶναι τὸ μεταξὺ ψευδοῦς καὶ ἀληθοῦς Ἀπολύτου. Τὸ <ψευδὲς Ἀπόλυτον> εἶναι ἡ βεβαιότης

τῆς γνώσεως διὰ τὴν ἐγκυρότητα τοῦ περιεχομένου τῆς, ἢ πίστις τῆς γνώσεως εἰς τὴν ἀναμφίβολον ἀλήθειάν τῆς, ἢ αὐτοθέωσις τῆς γνώσεως. Τὸ <ἀληθὲς Ἀπόλυτον> εἶναι ἀπαίτησις τῆς γνώσεως, ἢ ὁποῖα γνωρίζει τὰ ὅριά τῆς. Ἡ διαλεκτικὴ τῆς αὐθυπερβάσεως, τῆς συνεχοῦς ἀπομακρύνσεως ἐξ ἑαυτοῦ καὶ συνεχοῦς προσεγγίσεως πρὸς τὴν ἀπαίτησίν του, εἶναι ἡ οὐσία τοῦ φιλοσοφεῖν.

Ἡ σκέψις πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων. Σκέψις εἶναι δυνατότης καθορισμοῦ. Φιλοσοφία εἶναι ὁ amor intellectualis τοῦ καθωρισμένου. Ἡ Φιλοσοφία δωρίζει ἑαυτὴν εἰς τὸ ὄριον καὶ οὕτω δωρίζει ἑαυτὴν εἰς ἑαυτήν. Κατ' οὐσίαν Φιλοσοφία εἶναι περάτωσις τοῦ ἀπεράντου = τοῦ μὴ εἰσέτι πέρατος, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ Ἄπειρον = τὴν ἄρσιν τοῦ πέρατος. Ἡ ἀγάπη τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ Ἄπειρον ζῆ ἐκ τῆς ὑπερβάσεως τῶν ὁρίων. Εἰς τὸ ἄπειρον ἐγγύτερον εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ὀρίζει τὰ ὅριά του, ὁ ἀπελευθερούμενος ἐκ τοῦ ἀορίστου, ὁ καθορίζων τὴν φύσιν του. Εἰς τὴν Φιλοσοφίαν ἐκεῖνος γνωρίζει περισσότερα, ὅστις ἔχει ἐπισημάνει τὰς περισσότερας ἀγνοίας. Φιλοσοφεῖν εἶναι ἀλλεπάλληλος εὔρεσις καὶ ἄρσις ἀγνοίας. Ἀκριβῶς ὁμοῦς αὕτη ἡ συνεχῆς ὑπερπήδησις εἶναι δυνατὴ διὰ τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ. Ὅστις οὐδὲν ὄριον δύναται νὰ σύρῃ, γνωρίζει δῆθεν τὸ πᾶν, ἐπομένως δὲν φιλοσοφεῖ. Ὅστις δὲν δύναται νὰ ὀρισθῆι, δὲν γνωρίζει τί γνωρίζει, δὲν αἶρει τὴν ἀγνοίαν, δὲν δύναται ὅθεν οὔτε νὰ ὑπερβαθῆι, ἄρα οὔτε νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς ὑπερβάσεως, δηλαδὴ νὰ φιλοσοφήσῃ, διότι δὲν ἔμαθεν ἀκόμη ν' ἀμφιβάλλῃ.

Τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἀμφιβάλλει διὰ τὸ κῦρος του, διατηρεῖ <ὄμματ' ἀτειρέα> ἐνώπιον τοῦ θαυμαστοῦ. «Ἀμφιβολία» δὲν «εἶναι μεταφυσικὴ ἔλλειψις χαρακτηρισμοῦ καὶ θελήσεως», δὲν «εἶναι ἀδυναμία¹⁸⁰», εἶναι ἀντιθέτως ὁ βαθύτατος μεταφυσικὸς χαρακτήρ, ἡ αὐτοσυνείδησις τῆς θελήσεως ὡς τάσεως πρὸς ὑπέρβασιν, ἡ λογικὴ δύναμις, ἡ ὁποῖα δὲν θέλει μόνον νὰ διχσαφῆσῃ τοὺς ὅρους τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ νὰ ὑπερπηδῆσῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὴν πραγματικότητα. Φιλοσοφία εἶναι ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἀμφιβολίας, ἡ ὑπέρβασις ἐκ τοῦ κόσμου πρὸς τὸν λόγον τοῦ κόσμου, ἐκ τοῦ χρόνου πρὸς τὴν ἄρσιν τοῦ χρόνου. Ἀμφιβολία εἶναι ἡ ἀξίωσις τοῦ αἰωνίως ἰσχύοντος, ὁ ἐσώτατος συγκλονισμὸς τοῦ πνεύματος εἰς τὸν ἀγῶνα του πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς Ἀρχῆς τοῦ εἶναι. Ὑπεύθυνος ἀμφιβολία εἶναι ὁ αὐτοέλεγχος τοῦ ἐνθάδε πρὸ τοῦ ἀπαιτουμένου Ὑπερβατικοῦ. Σκοπὸς τῆς δὲν εἶναι ἡ παρουσίαις τοῦ ἀναμενομένου, δὲν ἀποβλέπει εἰς ὑποκατάστασιν τῆς γνώσεως, ἀλλὰ διὰ τοῦ συστηματικοῦ ἐλέγχου τοῦ παροδικοῦ ἐτοιμάζει ἐντὸς τῆς συνειδήσεως τὸν χῶρον, ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ κατοικήσῃ τὸ Μέγα. Ἀμφιβολία εἶναι ὁ τραγικὸς προσῆτης τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος δὲν προαναγγέλει ἐνθουσιαστικῶς τὴν ἔλευσιν, οὔτε καταγίνεται εἰς τὴν ἐκ τῶν προτέρων περιγραφὴν τοῦ ἐρχομένου, ἀλλ' ἀναγκάζει τὸν λόγον εἰς <μετάνοιαν> εἰς ἀναθεώρησιν τῆς μέχρι τοῦδε λογικῆς δογματικῆς του. Ἀμφιβολία εἶναι ἡ αὐτοκριτικὴ τῆς κρίσεως ἐν ἀναμνή τοῦ Ὑπερτάτου.

Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η ΠΙΣΤΙΣ

Εἴτε <Ἐπιστήμη τοῦ Θεοῦ>, εἴτε <Φιλοσοφία τοῦ Θεοῦ>, εἴτε Θεολογία, εἴτε Μεταφυσική καλεῖται ὁ πρὸς τὸν Θεὸν προσανατολιζόμενος λόγος, ἀναγνωρίζει σήμερον, ὅτι περὶ τοῦ Ἵπερβατικοῦ δύναται νὰ ὁμιλήσῃ μόνον ὁ Ἵπερβατικός. Ὁ λόγος δὲν πιστεύει, ὅτι εἶναι ὁ «ἀγγέλων πρεσβύτατος»¹⁸⁰ τοῦ Θεοῦ, δὲν θέλει νὰ εἶναι πλέον μυθολόγος, ἀλλὰ λόγος, ἡ ἐνσυνείδητος περὶ ἑαυτοῦ ἐρώτησις τοῦ ὄντος. Ὁ λόγος δὲν κατανοεῖ, ἀλλ' οὔτε διαψεύδει τὴν πίστιν, δὲν θέλει νὰ εἶναι οὔτε ὀρθολογισμὸς οὔτε πολυλογία, ἀλλὰ λόγος φιλόθεος, ἐρευνητὴς καὶ ἀκροατὴς τοῦ ὑπερβατικοῦ κατὰ συνθήκην ὁμωνύμου του. Ἔργον τοῦ λόγου εἶναι ἡ καταξίωσις τοῦ χρόνου ἐνώπιον τοῦ Αἰωνίου. Ὁ λόγος εἶναι ὁ <μάγος>, ὁ ὁποῖος ἀκάματος, μὲ ἐπιμονὴν πρὸ τῆς θεᾶς ἐνὸς ὀδηγητικοῦ συμβόλου, διασχίζει ἐρήμους, ἀναρριχᾶται εἰς ὄρη καὶ κατέρχεται εἰς κοιλάδας, παλαίων πρὸς τὸν καύσινα, τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἀπαγοήτευσιν, ἐλπίζων, ἀλλ' ἀβέβαιος, ἀγωνιζόμενος νὰ εὔρη τὸν προσδοκώμενον. Ὡς <μάγος>, ὁ λόγος δὲν ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ πορεύεται ἐπὶ τῆς γῆς, ὑφιστάμενος τὰς συνεπειὰς τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ κόσμου τῆς πατρίδος του καὶ ἀκολουθῶν <αὐτοῦ τὸν ἀστέρα> εὐρίσκει τὸν Θεὸν ἤδη <γεννηθέντα>. Ὁ ὁδοιπόρος λόγος δὲν εἶναι ἐκπορθητὴς, οὔτε νομάς, εἶναι προσκυνητὴς.

Ὁ λόγος εἶναι ἡ προετοιμασία τῆς σχέσεως. Σχέσις δὲν σημαίνει μόνον ἐρωτᾶν, ἀλλὰ συγχρόνως ἐρωτᾶσθαι, δὲν εἶναι μόνον νοεῖν, ἀλλ' ἐπίσης νοεῖσθαι. «Συνείδησις τοῦ Θεοῦ» δὲν «εἶναι ἐν ἔχειν τοῦ Θεοῦ»¹⁸¹, ἀλλ' ἐν ἔχεσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει τὸ <ἔχειν> ὡς συνείδησιν τοῦ <ἔχεσθαι>. Τὸ ἐν-σχέσει-ἴστασθαι εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ σχέσις ὅμως πρὸς τὸν Θεὸν δὲν «εἶναι», ἀλλ' ὀφείλει νὰ γίνῃ «πλήρως ἀναμφίβαλος»¹⁸². Οὔτε ἡ γνῶσις οὔτε ἡ κατοχὴ, ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ πρᾶξις εἶναι ἡ οὐσία τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. In actu γίνεται ἀντιληπτὴ ἡ παρουσία ἐνὸς συνεργοῦ καὶ διδασκάλου, ἐνὸς συμπορευομένου ὀδηγητοῦ. Εἰς τὴν «στροφὴν πρὸς τὴν νέαν κατεύθυνσιν»¹⁸³, εἰς τὴν «θρησκευτικὴν πρᾶξιν»¹⁸⁴, ἀνοίγεται ἡ πραγματικὴ προοπτικὴ τῆς συνδέσεως πρὸς τὸν Θεόν «κατὰ παρουσίαν ἐπιστήμης κρείττονα»¹⁸⁵. Ἀντὶ τῆς καταγραφῆς τῶν ὄρων τῆς οὐσίας, ἡ εὐθύνη τῆς φιλίας, «ἀντὶ τῆς γνώσεως ἡ συμπεριφορὰ¹⁸⁶, ἀντὶ τῆς κατοχῆς ἡ σχέσις»¹⁸⁷, ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἄνθρωπον «τὴν ἐπαφήν», οὐχὶ «πρὸς τὸ Ἀπόλυτον»¹⁸⁸, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς μέγας Ἀδελφός, οὐχὶ ὡς μεταφυσικὸς ὄρος, ὁ Θεὸς * συμπαρίσταται εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ πνεύματος ἐντὸς τοῦ χρόνου.

* «Σφίγγει τὸ χέρι στὶς ἀφεγγες νύχτες...

Ἴτι εἶναι ὁ Θεός, κανεῖς μας

Στοὺς αἰῶνες δὲν θὰ μάθῃ,

Ὅμως ζητεῖ παντοτεινά,

Νὰ συνδεθῇ πιστὰ μαζί μας»¹⁸⁹.

Ὡς φίλος εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ ἀγωνιζομένου ἀνθρώπου νὰ διακρίνη τὰ ἔχνη τῆς ὁδοῦ τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἐκάλυψε τὸ <χιόνι τῆς ἀμφιβολίας> καὶ οὐχὶ ὡς μηδενικὸν Ἄπειρον, εἶναι γνωστὸς ὁ Θεὸς ὡς Θεός. Ἡ γνῶσις αὐτῆ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι λογιστικὴ διάγνωσις οὐσίας, ἀλλ' ἀγωνιστικὴ ἐπίγνωσις ἀγάπης. «Ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν»¹⁹⁰. Ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμπνεόμενος ἀγὼν καταξίωσης τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τοῦ Θεοῦ.

Τὸ τέλος τοῦ λόγου εἶναι ἡ ἐρώτησις. Τὸ τέλος τῆς ἐρωτήσεως εἶναι ἡ πίστις. Ἡ ἐρώτησις δὲν αἶρει τὸν λόγον καὶ δὲν αἶρεται ὑπὸ τῆς πίστεως, ἀλλὰ βοηθεῖ καὶ τὸν λόγον καὶ τὴν πίστιν νὰ μὴ βυθισθοῦν εἰς τὸ αὐτονόητον. Ὡς τέλος τοῦ λόγου, ἡ ἐρώτησις δὲν σημαίνει ἐκμηδένισιν, ἀλλὰ συνείδησιν τῶν ὁρίων τοῦ λόγου. Ὡς τέλος τῆς ἐρωτήσεως, ἡ πίστις δὲν σημαίνει ἐκμηδένισιν, ἀλλὰ συνείδησιν τῶν ὁρίων τῆς ἐρωτήσεως. Ἡ ἐρώτησις εἶναι ἀπεριόριστος ὡς δυνατότης, ἀλλὰ περατὴ ὡς δεδομένον. Ἡ πίστις αἶρει τὴν ἐρώτησιν, ἀλλὰ δὲν τὴν καταστρέφει. Ἡ ἐρώτησις εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς ζωῆς τῆς πίστεως. Ἡ πίστις παραμένει πίστις, μόνον ἐφ' ὅσον αἶρει τὴν ἐρώτησιν. Ἡ οὐσία τῆς εἶναι ὁ ἀγὼν, οὐχὶ ὁ ὕπνος τῆς βεβαιότητος. Ἡ πίστις εἶναι ἡ ἀρσις τῆς ἐρωτήσεως. Ἡ ἐρώτησις εἶναι ἡ ἐγρήγορσις τῆς πίστεως.

Ὄταν ἡ πίστις εἶναι ἀπόκτημα καὶ οὐχὶ εὖρημα, ὅταν ἐπιστεγάζη ἀγῶνα ἐναντίον τῆς ἀμφιβολίας καὶ δὲν μεταβιβάζεται ὡς αὐτονόητον κληρονομικὸν ἀγαθόν, ἡ ἐνσυνείδητος πίστις, εἶναι τὸ ἀποφασιστικώτερον τόλμημα. Εἰς τὴν πίστιν ὁ ἄνθρωπος ἀρνεῖται τὸν ἄνθρωπον, ὁ λόγος θέλει νὰ σιωπήσῃ, ὁ ἐγωϊσμὸς ζητεῖ ὑποταγὴν, ἡ σκέψις αὐταναιρεῖται. Εἰς τὴν ἀπάρνησιν καὶ τὴν σιωπὴν, εἰς τὴν ταπείνωσιν καὶ τὴν ἀναίρεσιν ὁ ἄνθρωπος συνειδητοποιεῖ, ὅσον εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐκδήλωσίν του, τὴν πλασματικότητα καὶ τὴν σημασίαν τῆς. Ἡ αὐτοσυνείδησις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁδηγεῖ ἡ πίστις, εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς οὐσιαστικωτέρας αὐθυπερβάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πίστις ἀποτελεῖ τὴν μεθόριον τοῦ πλασματικοῦ καὶ τοῦ αἰωνίου. Εἰς τὴν κρούσιν τῆς πίστεως ἡ πύλη τοῦ Ὑπερτάτου ἀνοίγει, ὁ Αἰτούμενος ἐντὸς τῶν μορφῶν τῆς παροδικότητος προσκαλεῖ εἰς ὑπέρβασιν τοῦ παροδικοῦ. Ὁ χρόνος διὰ τῆς πίστεως μεταλαμβάνει τοῦ Αἰῶνος. Ἡ μετάληψις αὐτῆ δὲν εἶναι μετοχὴ οὐσίας, εἶναι ὑποδοχὴ τοῦ Ἁγίου, δὲν εἶναι μετουσίωσις, εἶναι μεταξίωσις. Τὸ πέρασ εἰς τὴν πίστιν παραμένει πέρασ—ἡ πίστις δὲν εἶναι μυστικισμὸς. Ὑπέρβασις τοῦ πέρατος δὲν σημαίνει μεταβολὴν τοῦ πέρατος εἰς ἄπειρον. Τὸ πέρασ δὲν αἶρει τὸ πέρασ, ἀλλ' ἀντιθέτως συνειδητοποιεῖ τὴν εὐθύνην τῆς περατότητος του καὶ ἀγωνίζεται ὡς πέρασ νὰ γίνῃ ἄξιον τοῦ δημιουργοῦ Ἀπολύτου. Ἡ πίστις δὲν εἶναι θέωσις, ἀλλ' ἀξιολόγησις τοῦ πέρατος, δὲν εἶναι κατοχὴ, ἀλλὰ καταξίωσις.

«Ἡ πίστις εἶναι ἐν φοβερὸν παράδοξον»¹⁹¹. Τὸ ἄλογον ὑπόσχεται τὴν ἀλήθειαν. Ἐν δέος καταλαμβάνει τὸν λόγον, τὸν πιστὸν τῆς ἀληθείας ἐντὸς

τοῦ κόσμου. Ὑπάρχει ἡ Ἀλήθεια εἰς ὅ,τι ὁ λόγος δὲν ἐπαληθεύει; Ἡ πίστις εἶναι τὸ ἀδιανόητον, τὸ ἀναπόδεικτον, τὸ ἀναντίρρητον καὶ τὸ ὑποσχόμενον. Ἀρχίζει ἐκεῖ, ὅπου σταματᾷ ἡ σκέψις. Ὅμιλεῖ, ὅταν ὁ λόγος σιωπᾷ. Δίδεται εἰς τὸν ἤδη δοθέντα. Ἡ πίστις εἶναι τὸ μυστήριον τῆς ὑπάρξεως. Ὁ λόγος αἶρεται καὶ συγχρόνως <ἀφουγκράζεται> εἰς τὴν ἄρσιν τοῦ τὴν ἀπάντησιν, διὰ τὴν ὁποῖαν ἠγωνίσθη. Ἡ ἀπάντησις εἶναι <ἀκατάληπτος> καὶ ὁ λόγος δὲν τὴν κατανοεῖ, ἀλλὰ δικαιοθάνεται, ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ πρῶτος εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' εἰς ἄλλος ὑπέρολογος Λόγος, ὁ ὁποῖος τὸν θέτει καὶ τὸν αἶρει ὡς λόγον καὶ εἶναι ὅ,τι αὐτὸς ἐρωτᾷ.

Πίστις εἶναι ἡ ἀντίφασις μεταξὺ τῆς ὑποκειμενικῆς πεποιθήσεως καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀβεβαιότητος. «Ἐὰν δύναμαι νὰ συλλάβω τὸν Θεὸν ἀντικειμενικῶς, δὲν πιστεύω, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ἔχω τὴν δυνατότητα αὐτὴν, δι' αὐτὸ πρέπει νὰ πιστεύω»¹⁹². Ἡ μαθηματικὴ ἀπόδειξις εἶναι ἡ πλέον ἀτεγκτος ἐπιβολὴ τῆς ἀναγκαιότητος, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν δεδομένων. Ἀλλ' ὁ πυρὴν τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ἐλευθερία εἶναι ἀκριβῶς ἡ διαμαρτυρία τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς ἀνάγκης. Ἡ πίστις εἶναι ὁ ριζικώτερος ἠρωϊσμός τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως πρὸ τοῦ ἀπόντος Ἐγγυτάτου. Πίστις εἶναι ἐλευθέρων πτησις εἰς τὸν οὐρανὸν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία διαρκεῖ, ἐφ' ὅσον ἡ ἀγωνιστικὴ μου παρκαμένη ἄγρυπνος, ἐφ' ὅσον ἡ ἐλευθερία μου ἐπιζητεῖ τὴν ὑπέρβασιν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ παραλλήλως ἡ γῆνη βαρύτης, συνεχῶς ὑπερβαλλομένη, οὐδέποτε ἐκμηδενίζεται ριζικῶς.

Ἡ πίστις δὲν εἶναι μία ὑποδιαίρεσις τῆς γνώσεως, δὲν συμπληροῖ τὴν γνώσιν, δὲν εἶναι ἐπαύξησις τοῦ ἰδέσθαι. Δὲν εἶναι ὑπηρέτις τῆς γνώσεως ἡ πίστις. Γνώσις εἶναι μία μορφή ἠρεμίας καὶ ἰκανοποιήσεως, χαρακτὴρ τῆς εἶναι ἡ ἐπάρκεια, σύμβολόν τῆς ὁ κύκλος, σκοπὸς τῆς ὁ ἄνθρωπος. Πίστις εἶναι μία τάσις πρὸς ὑπέρβασιν, χαρακτὴρ τῆς εἶναι ἡ ἔνδεια, σύμβολόν τῆς τὸ βέλος, σκοπὸς τῆς ὁ Θεός.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γνώσεως ἀντιπαρατίθενται ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, πρόσωπον καὶ πρᾶγμα. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ἡ ὑποταγὴ τοῦ ἀντικειμένου εἰς τὸ ὑποκείμενον, ἡ γνωστικὴ κατάληψις τοῦ πράγματος ὑπὸ τοῦ προσώπου. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πίστεως ἀντίκεινται δύο ὑποκείμενα, δύο πρόσωπα. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ἡ σχέσις τῶν δύο ὑποκειμένων, ἡ ἀμοιβαίότης τῆς ἀγάπης.

Προκειμένου περὶ γνωσεολογικῶν συστημάτων, ὅ,τι ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἀντικειμενικότης τοῦ ὑποτιθεμένου, ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον πρεσβεύει τὸ σύστημα, οὐδέποτε ἡ συγκεκριμένη ὑπαρξις αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὴν θεωρίαν. Προκειμένου περὶ τῆς πίστεως, τὸ ἐνδιαφέρον κατευθύνεται πρὸς τὸν πιστευόμενον ὡς συγκεκριμένον ὑποκείμενον, πρὸς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ὡς πρόσωπον ἀπευθύνεται πρὸς συγκεκριμένα καὶ ὑπεύθυνα πρόσωπα.

Ὅταν ἡ πίστις καταντήσῃ ἀδιανοποίητος γνώσις, ἔγινεν ἤδη δευτερογενὴ δαιμονία: φαινομενικὴ κατάκτησις τοῦ Αἰωνίου ὑπὸ τοῦ παροδικοῦ.

Ἐὰν ἡ πίστις εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς γνώσεως, δὲν χρειάζεται τὰς μεθόδους

τοῦ γνωστικοῦ κύρους διὰ τὴν ζήσιν. Ἡ πίστις εἶναι ὁ ἐσώτατος συγκλονισμὸς τῆς ὑπάρξεως πρὸ τοῦ εἶναι, ἡ ὀλοκληρωτικὴ συναρπαγὴ τῆς προσωπικότητος ἐνώπιον τοῦ ἐπιτάσσοντος Ὑπερβατικοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν βασιίζεται ἐπὶ ἀποδείξεων. Ὅταν ἡ Ὑπερβατικότης ἀναμοχλεύῃ τὰ μύχια τῆς καρδίας, εἶναι περιττὴ ἡ ἀπόδειξις τῆς. Μόνον οἱ κενοὶ ζητοῦν ν' ἀποδείξουν ὅ,τι δὲν κατέχουν. Ὅταν πετᾷ τις, διχτὶ ὀφείλει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι πετᾷ; Ἡ πίστις, μετάρσιος καὶ ἐρευνητικὴ, ταπεινὴ ἐνώπιον τοῦ Ἁγίου καὶ ἀξιοπρεπῆς πρὸ τῆς εὐθύνης, ὑπερπηδῶσα τὰ τεῖχη τοῦ χρόνου καὶ ἐπιζητοῦσα πάσῃ οὐσίᾳ ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὸ βαθύτατον νόημα τοῦ εἶναι, ζῆ ὡς ἐνθουσιασμὸς καὶ ὑπέρβασις, ὡς ἀγωνιζομένη ἐλευθερία ἐνώπιον τῆς ἀγαπωμένης καὶ ἀγαπώσης ὑπερβατικῆς Ἐλευθερίας.

Ἡ πίστις εἶναι τὸ ἕτερον καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ λόγου. Ὡς λόγος τοῦ Ὑπερλόγου, ἡ πίστις δὲν εἶναι λογικὴ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὑπακοή. Δὲν εἶναι κριτικὴ στάσις, ἀλλὰ συναρπαγὴ. Δὲν εἶναι ἐξαγόμενον συλλογισμοῦ· εἶναι εὐθύνη. Πίστις εἶναι ἀγὼν καταξιώσεως. Οὔτε «credimus ut cognoscamus», οὔτε «cognoscimus ut credamus»¹⁹³. Credimus ut credamus. Ἡ πίστις εἶναι αὐτοσκοπός. Πίστις εἰς Θεὸν δὲν «εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ μακαριότης ἐπὶ τῆς γῆς»¹⁹⁴. Ἐν «κατ' ἐξοχὴν» τῆς πίστεως εἶναι ἡ ἀνάβασις καὶ ἀνάβασις δὲν εἶναι μόνον ἀνύψωσις, ἀλλ' ἐκπόρθησις τοῦ ὕψους, ἀγὼν καὶ πόνος. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸ Σὺ καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ Σὺ ὡς ἀξιολογικῶς πρώτου προσώπου, ἡ εὐθύνη τῆς προσωπικῆς σχέσεως ἐνώπιον τοῦ Σὺ καὶ ἡ μετουσίωσις τοῦ θέλω εἰς γεννήτω, εἶναι ἡ ἀξίωσις, ἡ ἀξία καὶ ἡ καταξίωσις τῆς πίστεως. Οὐχὶ ὡς δεδομένον, ἀλλ' ὡς πρόσληψις, οὐχὶ ὡς γεγονὸς μιᾶς στιγμῆς τοῦ βίου, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀρχῆς τιθεμένη καὶ ἐκπορθουμένη ἀξία, οὐχὶ ὡς κτῆμα, ὡς πρόσκτησις ἡ πίστις καταξιοῦται. Πίστις εἶναι ἀγὼν πρὸς πίστιν. Ἡ πίστις σχετίζεται πρὸς τὴν ἀπιστίαν. Πίστις δὲν εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς ἀπιστίας. Ἡ ἀπιστία εἶναι ὑμοούσιος τῆς πίστεως. Ἀπιστία εἶναι ἐκείνη ἡ πίστις, ἡ ὑποία χαίρεται τὴν αὐτάρκειαν. Πίστις εἶναι ἐκείνη ἡ ἀπιστία, ἡ ὅποια ἀγωνίζεται ν' ἀθυπερβληθῇ. Δὲν δωρίζεται ἐπομένως ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκπορθεῖται, ἀναλόγως τοῦ πρὸς ἀπόκτησίν τῆς ἀγῶνος καὶ τῆς πρὸς ἀγῶνα δυνάμεως. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ ἀξία τῆς πίστεως καὶ ὁ ἀγὼν ὁ κριτῆς τῆς. Ἐν τούτοις, ἡ πίστις, ὡς κατάκτησις καὶ οὐχὶ ὡς παροχή, δὲν εἶναι ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς θελήσεως. Δὲν πιστεύομεν εὐθὺς ὡς ἐπιθυμῶμεν νὰ πιστεύσωμεν. Δὲν εἶναι ἡ ἐπιθυμία ἡ μήτηρ τῆς πίστεως. Ἡ πίστις εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀγωνιστικῆς ἐλευθερίας. Δὲν ἀνατέλλει εἰς ὅσους ἐπιθυμοῦν τὴν ἀνατολήν τῆς, ἀλλ' εἰς ὅσους πορεύονται πρὸς τὴν ἀνατολήν. Ἐν «μέτρον πίστεως» δὲν εἶναι εὐρημα, οὔτε δῶρον, εἶναι ἐπιβράβευσις. Ἡ πίστις δὲν ἔρχεται εἰς τὸν ἀνακείμενον, ἀλλ' ἀναμένει τὸν ἐρχόμενον. Οὔτε ἡ ἀποδεικτικὴ κρίσις οὔτε ἡ αὐτονόητος πεποίθησις εἶναι ἡ πίστις. Λόγος καὶ ἀναμφίβαλος γνῶσις εἶναι προβαθμίδες τῆς πίστεως. Πίστις εἰς τὸν Θεὸν δὲν εἶναι ἡ πλέον ἀναξιόπιστος βαθμὶς τῆς πλατωνικῆς γνωσεολογίας· πίστις δὲν εἶναι ἓν εἶδος πίστεως,

οὔτε ἐν εἶδος γνώσεως, ἀλλ' ἐν εἶδος ἀγῶνος. Ἡ πίστις δὲν εἶναι δογματική Μεταρυσική, εἶναι ἡ συνεχῆς ὑπέρβασις καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλλείψεως τοῦ λόγου, διὰ τοῦτο δὲν παρὰ μένει «ἀνέκκλητος βεβαιότης»¹⁹⁵, ἀλλ' ἀναιρουμένη ἀμφιβολία, δὲν εἶναι ἡ νάρκη τῆς αὐτοπεποιθήσεως τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀφύπνησις τῆς ἀμφιβολίας τοῦ λόγου εἰς ἑαυτόν. Ἡ ἀμφιβολία εἶναι ὁ ὄρθρος τῆς πίστεως καὶ τὸ κριτήριον τῆς ἀξίας της. Ἡ βαθύτης τῆς πίστεως ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἀμφιβολίας, τὴν ὅποιαν ἀγωνίζεται νὰ ἄρῃ. «Ἡ ἀμφιβολία εἶναι ἡ βαθυτάτη πηγὴ τῆς τριπλῆς πίστεως»¹⁹⁶, ἡ προϋπόθεσις τῆς αὐτοσυνειδήσεως τῆς πίστεως ὡς πίστεως. Ἡ ἀμφιβολία δὲν εἶναι ὁ ἀντίπους τῆς πίστεως, διότι πίστις δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ παθητικὴ παραδοχὴ ἐνὸς ἀπιστεύτου, ἀλλ' ὁ ἀγὼν μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τῆς ἀμφιβολίας εἰς τὸ ἐγὼ πρὸ τοῦ Ὑπερβατικοῦ. «Ἡ πίστις ἐγκλείει ἐντὸς της τὴν ἀμφιβολίαν εἰς τὴν πίστιν»¹⁹⁷ καὶ μόνον ὡς ὑπερνίκησις τῆς ἀμφιβολίας αὐτῆς, ὡς διαρκῆς αὐθυπέρβασις, ἡ πίστις γρηγορεῖ. Χωρὶς τὴν ἀμφιβολίαν ἡ πίστις θὰ ἦτο ἀσυνείδητος <βιοφάνεια>. Χάρις εἰς τὴν ἀμφιβολίαν ἡ πίστις ἀγρυπνεῖ, ἀναγνωρίζει ἑαυτὴν ὡς ὑπέρβασιν πέρατος καὶ ἀντιλαμβάνεται τὴν εὐθύνην τῆς τύλης της. Ὡς τὸ παράδοξον κατ' ἐξοχὴν, ἡ πίστις δὲν ἐξαφανίζει τὴν ἐρώτησιν τῆς ἀμφιβολίας, ἀλλὰ τὴν ὁδηγεῖ εἰς τὴν συνείδησιν τῆς σχετικότητός της. Τὸ <ρήμα τῆς πίστεως> δὲν διαλύει τὸν λόγον — *fides non destruit rationem*, οὔτε θέλει νὰ τοῦ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειάν του, ἐφ' ὅσον αὐτὴ <οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου> — *fides excedit rationem*, ἀλλὰ τοῦ ὑποδεικνύει τὴν πλασματικότητά του καὶ τὰ ὄρια τῆς δικαιοδοσίας του. Οὐχὶ ὁ λόγος, ὁ ὀρθολογισμὸς εἶναι ἀρνητῆς τῆς πίστεως. Οὐχὶ ἡ πίστις, ἡ μισαλλοδοξία εἶναι ὁ ἐχθρὸς τοῦ λόγου. Rationalismns ὁμως καὶ fideismus δὲν εἶναι οὔτε ὁ λόγος οὔτε ἡ πίστις. Λόγος καὶ πίστις, ὡς παράλληλοι προσπάθειαι ὑπερπηδήσεως τοῦ πέρατος, δὲν εἶναι ἀντίπαλοι, ἀλλὰ συναγωνισταί. Ὁ λόγος προετοιμάζει τὴν εἴσοδον τῆς πίστεως καὶ τῆς διδάσκει κατόπιν τὴν εὐθύνην της. Ἡ πίστις βοηθεῖ τὸν λόγον ν' ἀπαλλαγῇ ἐκ τοῦ ἐμφύτου ἐγωῖσμοῦ του. Ὁ λόγος εἶναι ἡ <φάτνη> καὶ τὸ <δοκίμιον τῆς πίστεως>. Ἡ πίστις δὲν θέλει νὰ <καταλύσῃ>, ἀλλὰ νὰ <πληρώσῃ> τὸν λόγον.

Εἰς τὴν συνειδητὴν καὶ ἀγωνιστικὴν πίστιν, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου κατάκτησιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν καταξίωσιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ Θεοῦ, ἐκπληροῦται τὸ βαθύτατον νόημα τῆς ὑπάρξεως. Ἀγὼν πρὸς καταξίωσιν τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ τελικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πίστις, ὡς τὸ <μέγιστον μάθημα> τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι ἡ συνυφὴ τοῦ δέους πρὸ τοῦ Θεοῦ, τῆς δεήσεως πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοῦ δέοντος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν ἡ πίστις, εἰς τὸν ἀγῶνα της πρὸς ὑπέρβασιν τοῦ παροδικοῦ ἐρωτᾷ, δεικνύει τὴν ἀγωνιστικὴν εὐθύνην τῆς ἐλευθερίας της. Ἡ ἐρώτησις εἶναι τὸ <πνεῦμα μαθητείας> τῆς πίστεως. Ἡ δυσπιστία τῆς πίστεως πρὸς ἑαυτὴν ἐπιζητεῖ καὶ ἐκφράζει τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Θεόν. «Πιστεύω, Κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ»¹⁹⁸.